

Ota Weinberger: **Philosophische Studien zur Logik**; ČSAV, Praha 1964, 66 str.

Práce obsahuje dvě studie o filosofických otázkách soudobé formální logiky: I. Několik poznámek k pojmu totožnosti (Identität), II. Filosofické poznámky k logice normativních vět (Sollsatzlogik).

Autor v předmluvě stručně formuloval podstatu svého pojetí vztahu logiky a filosofie. Polemizuje proti dvěma krajním koncepcím, z nichž jedna odmítá vztah logiky a filosofie vůbec, druhá považuje logiku za filosofickou disciplínu nebo odvětví (Zweig). Logikou je podle autorova názoru samostatnou vědou podobně jako každá jiná odborná věda, která má mnohostranné vztahy k jiným vědním oblastem. Má i svoji filosofickou problematiku, o jejíchž některých aspektech pojednávají obě studie.

Ve studii *Einige Bemerkungen zum Begriff der Identität* analyzuje autor totožnost dalšími logickými pojmy, které tvoří nejbližší články jejich formálně logických souvislostí. Tyto pojmy současně určuje jejich vzájemnými vztahy. Používá přitom moderních výrazových formálně logických prostředků. Logická struktura studie je tato: Autor určuje pojem a vztah stejnosti a vymezuje je ekvivalencí a vlastností, která představuje kritérium stejnosti (vlastnost K nebo třída vlastností K'). Přechází k analýze vztahu a pojmu univerzální stejnosti. Tím byly určeny základní pojmy a vztahy, kterými se analyzuje a pozitivně vyjadřuje totožnost. Při vymezování totožnosti autor dokazuje, že antinomií, která vzniká ve vztahu totožnosti jako axiomatického pojmu a univerzální stejnosti, lze překonat sémantickou metajazykovou definicí. Sémanticky definovaná totožnost, např. $D, I(x, y) =_{ar}(EA)[B(x, A) \ \& \ B(y, A)]$, umožňuje pak také vyjádřit totožnost i v objektivním jazyce.

Filosoficky zajímavou částí studie je analýza principu *indiscernibilium* (totožnost nerozlišitelného), především svým historickým aspektem. Formulace principu v matematickologickém formalizovaném zápisu je taková: $I(x, y) \equiv (K)[K(x) \rightarrow K(y)]$. Pomocí principu nerozlišitelnosti je stanovena jedna z definic totožnosti: ${}_D I(x, y) =_{ar}(K)[K(x) \rightarrow K(y)]$. Autor upozorňuje na důležitou problematiku této definice, která je „das Hauptziel der modernen Lehre von der Identität indiscernibilium“ (str. 18). Její centrální postavení je dáno sporem o axiomatický charakter pojmu totožnosti a univerzální stejnosti. Je součástí důkazu, že totožnost je odvozený pojem. Na místo totožnosti v systému základních pojmů se pak dosazuje univerzální stejnost. Tento formálně logický směr reprezentuje například Fregova a Russellova interpretace v definici přirozených čísel. Tímto problémem se autor zabývá v další části studie.

Uvádí dvě definice: $D, A_2 I =_{ar}(E x A)[x_2 A \ \& \ (y)(y_2 A \ \& \ (y)(y_2 A \rightarrow I(x, y)))]$, $D, A_2 2 =_{ar}(E x)(E y)[x_2 A \ \& \ y_2 A \ \& \ I(x, y) \ \& \ (z)(z_2 A \rightarrow (I(x, z) \ \wedge \ I(y, z)))]$ V této souvislosti upozorňuje O. Weinberger na Zichovo vymezení přirozených čísel. Proti Fregově a Russellově koncepci pracuje Zich se vztahem jedno-jednoznačnosti (*Ein-Eindeutigkeit*).

Filosofický význam této části studie je dán jednak tím, že se logická problematika interpretuje v oblasti matematické logiky, a tím se odkrývá další nejméně trojstranná mezivědní oblast logických souvislostí (formální logika — matematická logika — matematika); za druhé pak polemikou o logickém důkazu proti Frege-Russellové matematickologické a formálně logické koncepci. Jde o střetnutí dvou nejenom formálně logických, ale i filosofických linií, přičemž Weinbergrova koncepce zdůvodňuje a dokazuje dialekticko-materialistické pojetí logických a matematickologických pojmů, vztahů a objektů.

Nejzávažnějším filosofickým výsledkem studie „*Einige Bemerkungen zum Begriff der Identität*“ je formálně logické zpřesnění pojmu totožnosti. Je provedeno logickou analýzou na úrovni soudobých poznatků formální logiky. A analýza nepřekračuje formálně logický rámec, takže celý dialektický obsah pojmu totožnosti nevyčerpává. Pracuje s formálně logickou totožností při platnosti zákona totožnosti, bezesporosti a dostatečného důkazu.

K tomu, aby byl vyčerpán celý filosofický obsah totožnosti, bylo by nutno pracovat s jejími protiklady a uznat platnost nejen totožnosti, ale i rozdílu a rozporu jak v samotném jejím obsahu, tak v jejím vztahu k dalším zkoumaným pojmům a objektům. (*Identität. Unterschied, Widerspruch* v hegelovské a marxistické terminologii. Viz. G. W. Hegel, *Wissenschaft der Logik*, 2. Teil.)

Weinbergrova studie je výrazem přesné teoretickoanalytické práce ve vědní oblasti, jejíž filosofická problematika je vědeckým materiálem pro soudobou filosofii a jejíž obsah je nezbytným nástrojem moderních vědeckých metod a metodologie. V tomto smyslu proto filosofický význam studie překračuje hranice formální logiky.

Druhá studie *Philosophische Bemerkungen zur Sollsatzlogik* pojednává o logickém odvětví,

kteří patří k nejnovějším. Jeho bezprostředními zdroji podle autorova názoru jsou etika, právní věda a logika. U nás byla normativní logika rozpracována pouze částečně tzv. právní gnoséologií s idealistickým filosofickým obsahem (po r. 1945 např. J. Rouček) a v rámci obecné formální logiky s výrazně náboženskoteleologickým zaměřením (např. K. Engliš).

Filosofický význam Weinbergovy studie je tedy především v tom, že uvádí do problematiky nového vědního odvětví na základě materialistické koncepce logiky, práva a etiky. Filosofické aspekty normativní logiky jsou z těchto důvodů aktuální a vyžadují přesnou a kontrastní konfrontaci, kritiku a polemiku s idealistickými koncepcemi v normativní logice. Jde o filosofickou a logickou práci značně obtížnou, která s sebou přináší i určité nebezpečí nekritického převzetí idealistických koncepcí především ze zahraniční literatury. V problematice, kterou se zabývá autor v uvedené studii, jde především o otázku teleologie, která se v posledních letech dostává do středu pozornosti filosofických, metodologických a logických diskusí; za druhé pak o 'problematiku vztahu „má být“ a „jest“ (v heglovských termínech Sollen a Dasein), které byly v oblasti filosofie, právní logice a etice řešeny idealisticky v linii teologickofilosofické, jež má v tomto směru svou intenzivní teoretickou, ale i psychologickou a praktickou tradici již od středověku.

Ve výrazně filosofickém úvodu se proto autor právním distancuje od dvou subjektivistických koncepcí: psychologismu a subjektivního sociologismu pragmatického zaměření. Pozitivně však vztah normativní logiky k psychologii (obecné a sociální) a sociologii (v marxistickém slova smyslu) neřeší, pouze problematiku naznačuje. O tom, že právě ta odvětví vyžadují konstruktivní řešení těchto mezivědních vztahů, případně vzájemné souvislosti poznatků, svědčí definice obsahu a funkce základních pojmů a teorií normativní logiky (např. normativní věda jako výraz vůle, norma, jejímž účelem je řídit lidská jednání, atd.).

Logická struktura obsahu studie je tato: Autor stručně určuje pojem normativní věty, normy, vyplývání a důsledkových vztahů. Normativní věta je „výrazem, kterým se určuje, že něco má být“. Norma vyjadřuje význam normativní věty. Vztah věty a normy je obdobný vztahu výroku a soudu ve výrokové logice. Vyplývání ve vztahu k normativním větám nabývá širší platnosti. Důsledkové vztahy ve srovnání s normativní logikou mají svou specifičnost a platí s určitými omezeními.

Určení vztahu normativních a výrokových vět je jedním ze zajímavých a důležitých problémů normativní logiky. Normativní logika pracuje s oběma druhy vět. Bez výrokových vět nebylo by možno obecně o normativních větách vypovídat. Strukturu obsahu vět normativní logiky tvoří vztahy mezi jednočlenným nebo několikačlenným predikátem a názvovými argumenty, podobně jako ve výrokové logice.

Dále se autor zabývá funkcí, kvantory a negací v normativní logice. Vymezuje šest druhů větných neboli vnějších funkcí podle charakteru argumentů a hodnot (výrokové nebo normativní argumenty, výroková nebo normativní hodnota). Část studie o funkcích má význam pro metodologickou i didaktickou systematickou normativní logiky. Jde o jeden z nejdůležitějších výsledků filosofického zobecnění v této studii. Normativní logika stejně jako logika výroková pracuje s kvantorem obecným a existenčním. Jejich platnost, funkce a význam v normativní větě, případně ve větách složených, má však své zvláštnosti. Problematika není v současné době ani v zahraniční literatuře ještě dostatečně zpracována. V normativní logice má podobný význam jako teorie funkcí. Negace je v podstatě dvojího druhu: a) popření platnosti normativní věty (\bar{p} — neplatí, že má být p), b) negace, již se vyjadřuje princip šporu normativní věty (\bar{p}, \bar{p} — má být p a má být \bar{p}).

V části o normativní větě a účelu upozorňuje autor na problematiku teleologie.

Obě studie mají aktuální význam pro filosofickou orientaci logiky i pro filosofii. Ze vzájemného vztahu obou studií vyplývá jeden z problémů vyžadujících teoretické řešení: 1. rozvrstvení soudobé logiky podle stupně obecnosti jejich zákonů, kategorií a teorií, 2. předmět soudobé formální logiky, jeho členění a s tím související členění logiky na její jednotlivá odvětví a vzájemné vztahy mezi nimi. (Problematikou se zabývá diskuse v časopise Voprosy filosofii č. 2/1964.)

Využití matematickologického formalizovaného zápisu (symboliky) ve větách, formulích a definicích v obou studiích vedlo autora k přesnému teoretickologickému propočtení každé základní myšlenky, tedy k postupu, který vyžaduje soudobý proces formalizace ve vědách. Logika tvoří jeden ze základních nástrojů vědecké formalizace, určitý druh přípravy pro bezprostřední uplatnění věd v technické automatizaci a naopak, využití technické automatizace ve vědeckém výzkumu. Tím je dán další aspekt filosofického významu obou studií, který je spjat s procesem přetváření vědy v bezprostřední výrobní sílu.

V obou studiích se promítly výsledky dlouholeté teoreticky konkrétní práce O. Weinbergera v oblasti soudobé formální logiky. Jeho práce v oboru logiky je známa z několika vědeckých studií, především pak z jeho učebnice logiky pro právníky (vyšla ve dvou vydáních), která je u nás zatím didakticky nejpropracovanější literaturou ve svém oboru. Přes naléhavou aktuálnost problematiky, kterou obě studie řeší, musely čekat dva roky na publikování, což zřejmě není ojedinělý ani krajní případ ve vydavatelské činnosti v oboru vědeckých publikací.

Marie Bělková

* *Poznámka redakce.* Redakční rada řady B se neztotožňuje s jednoznačně kladným hodnocením Weinbergerova řešení formálně logické problematiky v první studii recenzované práce.

Die Übersicht über die Literatur des tschechischen Positivismus

Es ist verwunderlich, dass der tschechische Positivismus, diese so verbreitete und einflussreiche Richtung, die im Bewusstsein der tschechischen Gesellschaft mehr als ein halbes Jahrhundert hindurchwirkte und die Vorrangstellung beanspruchte, seinen Historiker nicht gefunden hat. Wenn wir die Beurteilung des tschechischen Positivismus, die in breiteren historischen Arbeiten und Abrissen des tschechischen Denkens zum Vorschein kommt (z. B. im Ferdinand Pelikán's Aufsatz *Die tschechische Philosophie in Überwegs Grundriss der Geschichte der Philosophie*, V, 1928; die einschlägigen Partien im „*Průvodce dějinami evropské filosofie*“ — „Führer durch die Geschichte der europäischen Philosophie“ — von Josef Tvrđý aus dem J. 1932 und 1947 und in dessen *Filosofie u Slovanů* — Philosophie bei den Slawen, Slovanstvo, 1, 1929; in der Geschichte der Philosophie II (tschech.) von Emanuel Rádl aus dem J. 1933; im Bd. IV. katholisch orientierten *Meditace věků* — Meditationen der Zeitalter — von Josef Kratochvíl aus dem J. 1932 u. ä.), nicht in Betracht ziehen, finden wir das Schrifttum über den tschechischen Positivismus nur in Form von Verteidigungen, Polemiken oder kritischen Angriffen, die den historisch-philosophischen Sinn und die Wertung des tschechischen Positivismus höchstens indirekt berühren. Derartige andeutungsweise vorgenommene historische Wertung findet man z. B. in den Arbeiten der führenden Gestalt des tschechischen Positivismus František Krejčí, bei den Gegnern des Positivismus Emanuel Rádl, Karel Vorovka und Ferdinand Pelikán, oder beim Verfechter der tschechischen positivistischen Tradition František Fajfr u. a. Allerdings beziehen sich in unterschiedlichem Masse auf die Beurteilung des tschechischen Positivismus die meisten Aufsätze der Festschrift František Krejčí, *Sborník ku počtu Františka Krejčího*, 1929 (besonders der Aufsätze von Emanuel Rádl, Josef Král, Josef Tvrđý, František Šeracký u. a.). Alle erwähnten Autoren bringen zwar manche Beobachtung oder Anlauf zu einem Urteil (besonders dort, wo es sich um die Kritik des Positivismus „von rechte her“ handelt, d. h. beispielsweise bei Rádl und Vorovka), jedoch keine geschlossenere Beurteilung des tschechischen Positivismus.

So ist in der älteren, d. h. aus der Vorkriegszeit stammenden nichtmarxistischen Literatur die Entwicklung des Positivismus in einer systematischeren Weise nur in dem Werke von Josef Král „*Die tschechoslowakische Philosophie*“ (tschech.), 1937 (s. auch den kürzeren informativen Abriss *La philosophie en Tchécoslovaquie*, 1934), bearbeitet. Der Wert dieser Darstellung liegt darin, dass hier — im Rahmen der Gesamtentwicklung der tschechischen philosophischen Denkens — alle Repräsentanten des tschechischen Positivismus verzeichnet (auch die Denker von geringerer Bedeutung) und dass der Inhalt und die Ausrichtung ihrer Anschauungen sachlich wiedergegeben sind. Nach den ersten Ansätzen im tschechischen Herbartismus beginnt für Král der tschechische Positivismus mit Josef Mikš („evolutionistischer Positivismus“) und in gewissem Sinne auch mit Masaryk's Auftreten; als einen „strengen evolutionären Positivismus“ charakterisiert Král das Werk von František Krejčí und ordnet ihm den „kritischen Positivismus“ des František Čáda zu: die Fortsetzung des Positivismus nach dem ersten Weltkrieg bezeichnet er dann als den „Neopositivismus, die Philosophie der wissenschaftlichen Methoden“ und zählt dazu Gustav Tichý, Josef Tvrđý, Josef Král, Václav Sobotka, František Fajfr, Jiljí Jahn. Král, selbst Anhänger des Positivismus, nimmt in seiner Auslegung für den Positivismus Stellung und hebt Bedeutung des Positivismus hervor, doch geht er einer Gesamtwertung, ja einer systematischeren Charakteristik aus dem Wege. Deswegen bietet sein Werk einen eher bibliographischen und materiellen Ausgangspunkt.

Von den Marxisten ging vor dem 2. Weltkrieg auf die Bewertung des tschechischen Positivismus nur Eduard Urx in seinen publizistischen Aufsätzen „*Tvář vládnoucí třídy*“ (Das Gesicht der herrschenden Klasse), Tvorba 1930, und *Ceskoslovenská filosofie* (Die